

ชะตากรรมน้ำโขง และบทสนทนาที่เขื่อนน้ำจึม*

สุเจน กรรพฤทธิ์

ปลายเดือนมกราคม 2549 เขื่อนน้ำจึม สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

เรือโดยสารขนาดกลางลำหนึ่ง แล่นเอื่อยๆ กรัดผืนน้ำในทะเลสาบเหนือเขื่อนที่กินอาณาเขตกว้างไกลสุดลูกหูลูกตาออกเป็นริ้วๆ ขณะที่ดวงตะวันเคลื่อนคล้อยมาอยู่กึ่งกลางศีรษะ

ไต้คนลาวที่พาเราขึ้นเรือมาเล่าว่า เขื่อนแห่งนี้ถูกสร้างขึ้นกันแม่น้ำจึม หนึ่งในลำน้ำสาขาของแม่น้ำโขง ถือเป็นแหล่งผลิตกระแสไฟฟ้าสินค้าส่งออกสำคัญอันดับต้นๆ ของประเทศลาว โดยเฉพาะอย่างยิ่งสามารถทำรายได้เป็นกอบเป็นกำจากการส่งไปจำหน่ายใน 16 จังหวัดภาคอีสานของไทย

หลังจากเดินทางมาไกลนับร้อยกิโลเมตรเพื่อร่วมงานสัมมนาวิชาการ “ลุ่มน้ำโขง : วิกฤต การพัฒนา และทางออก” ที่จังหวัดหนองคาย และข้าม “ชั่วคราว-ลาว” (สะพานมิตรภาพไทย-ลาว) ไปดูเขื่อนลำคัญของ

*จากคอลัมน์โลกใบใหญ่ ในนิตยสาร “สารคดี” ปีที่ 22 ฉบับที่ 253 มีนาคม

เขื่อนน้ำจึม
สปป.ลาว

ประเทศเพื่อนบ้านที่ประกาศตนว่าต้องการเป็น “แบตเตอรี่อุษาคเนย์” (ผู้ผลิตพลังงานรายใหญ่ของอาเซียน) ถึงสถานที่จริง ที่มุมหนึ่งของตาดฟ้าเรือ คนไทย 2-3 คนอยู่กับอาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิ อาทิ อาจารย์ชาญวิทย์ เกษตรศิริ อาจารย์ทรงยศ แควหงษ์ อาจารย์อิ๋วรงค์ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์ พร้อมคำถาม เกิดอะไรขึ้นก่อนและหลังการสร้างเขื่อนน้ำจึม มีปัญหาการต่อต้านเหมือนการสร้างเขื่อนในประเทศไทยหรือไม่? สารพัดโครงการสร้างเขื่อนปิดกั้นลำน้ำสาขาของแม่น้ำโขงในประเทศลาวเพื่อผลิตไฟฟ้าเป็นสินค้าส่งออกนั้น จะกระทบกับสิ่งแวดล้อมขนาดไหนและอย่างไร?

อาจารย์ทรงยศ แวดหงษ์ กล่าวว่าการหาคำตอบให้คำถามเหล่านี้ไม่ใช่เรื่องง่าย ด้วยระบบการเมืองการปกครองของลาวไม่เอื้ออำนวยให้คนพื้นถิ่นที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนพูดถึงประเด็นนี้มากนัก ตอบได้เพียงว่าเขื่อนน้ำจึมเป็นสิ่งก่อสร้างที่มีความสืบเนื่องทางประวัติศาสตร์สามารถสืบค้นย้อนไปถึงต้นเหตุที่ทำให้เกิดโครงการเขื่อนที่จะสร้างบนลำน้ำโขงและลำน้ำสาขาจำนวนมาก

กล่าวโดยย่อ สิ่งนี้เกิดขึ้นจากแนวความคิดเรื่องการพัฒนาที่สหรัฐอเมริกาเข้ามาในภูมิภาคนี้ตั้งแต่สมัยสงครามเย็น ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นมรดกตกทอดทางวิสัยทัศน์ของชนชั้นนำหลายประเทศว่า “เขื่อน” เป็นสูตรสำเร็จในการแก้ปัญหาขาดแคลนพลังงานและการชลประทาน ความคิดนี้แพร่หลายยิ่งขึ้นเมื่อสงครามเย็นจบลง โดยที่ประเทศค่ายสังคมนิยมในอุษาคเนย์ต่างก็หันมาใช้แนวทางการพัฒนาดังกล่าว

ปัจจุบันจึงไม่ใช่แค่ลาวเท่านั้น รัฐบาลของประเทศลุ่มน้ำโขงอื่นๆ ต่างก็นิยมสร้างเขื่อนผลิตกระแสไฟฟ้ากันลำน้ำสาขาสายต่างๆ กันอย่างเป็นลำเป็นสัน ซึ่งนั่นเป็นเพียงส่วนย่อยที่ไม่รวมโครงการสร้างเขื่อนขนาดยักษ์กันแม่น้ำโขงจำนวน 8 เขื่อนที่จีนได้เริ่มต้นขึ้นแล้ว [ปัจจุบันเสร็จแล้ว 2 เขื่อน คือ เขื่อนมานวาน (Manwan) และเขื่อนต้าเจ้าชัน (Dachaoshan) ขณะนี้อยู่ในระหว่างสร้างเขื่อนแห่งที่ 3 คือ เขื่อนเซียวหวาน (Xiaowan) ซึ่งมีความสูงเท่าตึก 100 ชั้น]

เมื่อมองในแง่ของสภาพแวดล้อมและวิถีชีวิตที่ต้องได้รับผลกระทบเพื่อแลกกับ “การพัฒนา” และ “กระแสไฟฟ้า” อนาคตของแม่น้ำโขงจึงน่าเป็นห่วงอย่างยิ่ง 3 ปีที่ผ่านมามีรายงานการระเบิดเกาะแก่งต่างๆ ในแม่น้ำโขงเป็นจำนวนมาก รวมถึงข่าวความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม ไม่ว่าจะเป็นเรื่องปริมาณน้ำ หรือการลดลงของสัตว์น้ำหายากอย่างปลาบึก

“เขื่อนกันแม่น้ำโขงตอนบนที่จีนสร้างเสร็จไปแล้ว 2 เขื่อนและเขื่อนเซียวหวานที่กำลังสร้างในขณะนี้ รวมถึงการระเบิดแก่งเพื่อขยายร่องน้ำโขงสำหรับการล่องเรือสินค้าขนาดใหญ่จากจีนตอนใต้ถึงหลวงพระบาง ได้สร้างปัญหาสำคัญ 2 ประการ คือ ระดับการขึ้นลงของน้ำที่ไม่ปกติ (ซึ่งเกิดจากการปล่อยน้ำท้ายเขื่อนเพื่อให้เรือวิ่งผ่านได้) และปริมาณตะกอน

จากต้นน้ำที่ลงมาสู่ปากแม่น้ำ” อาจารย์กัมปนาท ภัคติกุล แห่งคณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล ซึ่งเป็นวิทยากรท่านหนึ่งในคณะเล่าให้ฟัง

“การเปลี่ยนแปลงระดับน้ำที่ไม่เป็นไปตามธรรมชาติส่งผลกระทบต่อมากที่สุดกับพื้นที่ลุ่มน้ำโขงตอนล่าง ปรกติแม่น้ำโขงมีปริมาณการไหลเฉลี่ย 15,060 ลบ.ม.ต่อวินาที ปริมาณการไหลที่เปลี่ยนแปลงนั้นก่อผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมและวิถีชีวิตของผู้คนริมน้ำ เช่น พี่ชริมตลิ่งที่เคยปลูกได้ก็ปลูกไม่ได้ ‘ไก’ (สาหร่ายน้ำจืด) ที่ขึ้นตามแก่งและหาดหินจะถูกคราบน้ำมันเรือเกาะจนแห้งตาย การระเบิดแก่งและวังลึก (deep pools) ซึ่งถือเป็นที่หลบภัยและแหล่งอาหารของปลา ก็ทำให้พันธุ์ปลาตลง นักวิจัยกำลังติดตามผลกระทบเหล่านี้อย่างใกล้ชิด เพราะในขณะนี้มีหลักฐานชัดเจนแล้วว่าโครงการดังกล่าวไม่เป็นไปตามแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน”

มีข้อมูลว่าจำนวนเขื่อนที่จะสร้างกันแม่น้ำโขงและลำน้ำสาขานั้นรวมกันแล้วมีเป็นหลักร้อย ก่อให้เกิดคำถามที่ว่า ถ้าเขื่อนเหล่านี้สร้างเสร็จทั้งหมด โดยเฉพาะเขื่อน 8 แห่งที่กันแม่น้ำโขงตอนบนในเขตประเทศจีน จะก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงต่อสิ่งแวดล้อมอย่างไรบ้าง

อาจารย์กัมปนาทตอบข้อสงสัยนี้ว่า “สภาพแวดล้อมของแม่น้ำโขงเมื่อถึงเวลานั้น อยู่ที่ว่าจีนจะปล่อยน้ำจากเขื่อนของคนอย่างไร ทำได้ใกล้เคียงธรรมชาติหรือไม่ ถ้าทำได้จะลดผลกระทบต่อระดับหนึ่ง แต่ถ้าทำไม่ได้ มีปัญหาแน่นอน ในทางวิชาการมีความเป็นไปได้ว่า เมื่อเขื่อนในแม่น้ำโขงสร้างเสร็จทั้งหมด ‘ตนเลสาบ’ (ทะเลสาบเขมร) ในประเทศกัมพูชา ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของแม่น้ำโขงจะหายไป นอกจากนี้บริเวณดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขง น้ำทะเลจะรุกเข้ามาได้มากขึ้น กรณีตัวอย่างที่เห็นได้ในบ้านเราคือที่ปากน้ำแม่กลองและปากน้ำบางปะกงนั่นเอง แม่น้ำทั้ง 2 สายมีการสร้างเขื่อนซึ่งก่อผลกระทบต่อตรงพื้นที่ปากแม่น้ำ โดยเฉพาะหน้าแล้งที่น้ำทะเลหนุนเข้ามามากจนทำให้การใช้ประโยชน์ที่ดินเปลี่ยนแปลงไป ที่นี้มีหลักประกันอะไรว่าจีนจะจัดการเรื่องนี้ได้ในกรณีแม่น้ำโขง นี่คือนสิ่งที่รัฐบาลทั้ง 6 ประเทศ (จีน ไทย ลาว พม่า กัมพูชา

เวียตนาม) ต้องมาทำความตกลงและร่วมมือกันอย่างจริงจัง

ปัจจุบันนี้ประเทศทำนน้ำไม่กล้าพูด สิ่งนี้เป็นสถานการณ์ทางการทูต ผมได้เข้าไปอยู่ในคณะอนุกรรมการความมั่นคงของฐานทรัพยากรภูมิสถา มีโอกาสเข้าร่วมประชุม ‘Mekong Annual Technical Meeting’ ที่จังหวัดเสียมราฐ ประเทศกัมพูชาเมื่อเดือนพฤศจิกายน 2548 ทราบข้อมูลว่า คณะกรรมการแม่น้ำโขง (Mekong River Commission-MRC) ซึ่งประกอบไปด้วย ไทย ลาว กัมพูชา และเวียตนาม กำลังติดตามเรื่องนี้อย่างใกล้ชิด เพียงแต่เป็นการดำเนินการแบบเงียบๆ”

ภาพที่ย้อนแย้งขณะนี้ก็คือ แม้ลาวจะกังวลกับเขื่อนกันแม่น้ำโขง 8 แห่งในจีน แต่รัฐบาลลาวกลับเดินหน้าโครงการเขื่อนที่ตนเองจะสร้างปิดกั้นลำน้ำสาขาเพื่อนำประเทศก้าวสู่การเป็น “แบดเตอร์อุษาคเนย์” อย่างเต็มที่ ทั้งยังอ้าแขนรับความช่วยเหลือจํานวนมหาศาลจากนานาชาติทั้งในด้านเงินทุนและเทคนิคการก่อสร้าง

“ต้องเข้าใจว่าลาวไม่มีทางออกสู่ทะเลแต่มีทรัพยากรและภูมิประเทศที่เหมาะสมจะนำไปพัฒนาเพื่อผลิตไฟฟ้าพลังน้ำได้จำนวนมาก นี่คืทางออกของเธอ และต้องยอมรับว่ามีวิศวกร นักธุรกิจ ทั้งไทยและนานาชาติไปเกี่ยวข้องจนส่งผลให้เกิดนโยบายดังกล่าวด้วย” อาจารย์กัมปนาทวิเคราะห์

หากประเทศริมแม่น้ำโขงต่างก็หาผลประโยชน์ด้วยการสร้างเขื่อน โดยมองว่าผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมที่เกิดกับประเทศเพื่อนบ้านนั้นไม่ใช่เรื่องที่ต้องรับผิดชอบ ทั้งยังไม่สนใจผลกระทบที่เกิดขึ้นกับสิ่งแวดล้อมโดยรวม ในอนาคต ปัญหาดังกล่าวนี้อาจจะรุนแรงขึ้นจนเป็นปัญหาข้ามชาติ ซึ่งอาจารย์กัมปนาทชี้ว่า เวทีตัดสินปัญหาอาจต้องย้ายจากการหารือในระดับภูมิภาคขึ้นไปสู่ศาลโลกก็เป็นได้ ดังนั้นนักวิชาการไทยควรเริ่มต้นศึกษารณคดีอย่างความขัดแย้งระหว่างประเทศในเรื่องสิ่งแวดล้อมที่ศาลโลกเคยมีคำตัดสินเอาไว้

ส่วนในประเทศไทยเมื่อเร็วๆ นี้ก็มีข่าวว่าทางการไทยมีโครงการจะฟันเขื่อนยักษ์ที่ชื่อว่า “ผามอง” ขึ้น

ในสมัยที่สงครามเย็นคุกรุ่น (พ.ศ. 2510) สหรัฐอเมริกาเสนอให้สร้างเขื่อนนี้ปิดกั้นแม่น้ำโขงในเขตจังหวัดหนองคาย โดยที่ตั้งตัวเขื่อนจะ

อยู่เหนือกรุงเวียงจันทน์และตัวเมืองหนองคายขึ้นไปตามลำน้ำโขงราว 60 กิโลเมตร แต่ก็มีอันต้องยกเลิกโครงการไปก่อนเพราะอเมริกาเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ในสงครามเวียดนามอย่างหามครูปในปี พ.ศ. 2518 จนต้องถอนตัวและเงินทุนออกไปจากภูมิภาคนี้

จากข้อมูลเบื้องต้น แม้ว่าโครงการเขื่อนผามองจะไม่ใหญ่โตเท่ากับเขื่อน 8 แห่งในจีน แต่ก็ถือว่าเป็นโครงการเขื่อนขนาดใหญ่ที่สุดในลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง ด้วยความสูง 100 เมตร (เท่ากับตึก 25 ชั้น) เมื่อสร้างเสร็จจะจุน้ำได้ถึง 1 แสนล้านลูกบาศก์ฟุต โดยขนาดของมันนั้นใหญ่กว่าเขื่อนฮูเวอร์ ซึ่งเป็นเขื่อนขนาดยักษ์รุ่นแรกของโลก ที่ได้รับยกย่องเป็น 1 ใน 7 สิ่งมหัศจรรย์ของโลกยุคปัจจุบันถึง 2 เท่าครึ่ง

อาจารย์ชาญวิทย์ เกษตรศิริ ผู้เชี่ยวชาญประวัติศาสตร์อุษาคเนย์ กล่าวถึงอดีตโครงการเขื่อนยักษ์นี้ว่า “หากครั้งนั้นมีการดำเนินการสร้างเขื่อนผามอง ในวันนี้ พื้นที่ส่วนใหญ่ของจังหวัดเลย หนองคาย และฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงที่ไชยะบุรี หลวงพระบาง และเวียงจันทน์ ก็คงจมอยู่ใต้น้ำไปแล้ว”

ไม่ต้องพูดถึงชะตากรรมคนทำynnน้ำ วิถีชีวิตผู้คนริมน้ำโขงและลำน้ำสาขา ชะตากรรมทะเลสาบเขมร สิ่งแวดล้อมบริเวณดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขง และปลานานาพันธุ์ว่าจะเป็นอย่างไร ทั้งหมดนี้คงต้องสูญเสียไปเพื่อแลกกับ “กระแสไฟฟ้า” และ “การพัฒนา”

ไม่ว่าเขื่อนผามองจะฟื้นกลับมาหรือไม่ เราปฏิเสธไม่ได้แล้วว่า วันนี้มีโครงการเขื่อนแห่งใหม่ๆ ผุดขึ้นเป็นดอกเห็ดตลอดลำน้ำโขง

คำถามที่ว่า เมื่อสายน้ำโขงสิ้นเสรีภาพอย่างแท้จริง จะส่งผลกระทบมหาศาลแค่ไหน ?

อีกไม่กี่ปีข้างหน้าเราคงได้รู้คำตอบกัน

6 'โถงน้ำ' มรดกคุณค่า บ้านน้ำบางปรอง

ข่าวสด

พริตติมา

ที่แปลกพาทู๊ว๊ว
กรมเบญจกแหยม
กรมบาง
...ชีวิตสัตว์
พิศดาร

วันจันทร์ที่ 5 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2549 ปีที่ 7 ฉบับที่ 3 DMC

“อุทกชนวนที่ขุ่น” ที่เมืองน้ำ
“โถงน้ำขุ่น” หรือที่ชาวบ้าน
เรียกกันว่า “โถงน้ำขุ่น” เป็นเขต
ที่ราบลุ่มขนาดใหญ่ที่ขุ่นขี้โคลน
ปกคลุมอยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะ
ในช่วงฤดูน้ำหลาก ชาวบ้าน
จึงต้องระมัดระวังเป็นพิเศษ
สำหรับ “โถงน้ำขุ่น” มีพื้นที่รวม
ประมาณ 100 ตารางกิโลเมตร
ครอบคลุมพื้นที่ตำบลบางน้ำ
ผึ้ง ตำบลบางน้ำจืด ตำบล
บางน้ำจืด และตำบลบางน้ำ
เย็น อำเภอเมืองปัตตานี จังหวัด
ปัตตานี

“โถงน้ำ” หรือที่ชาวบ้าน
เรียกกันว่า “โถงน้ำขุ่น” เป็น
พื้นที่ราบลุ่มขนาดใหญ่ที่ขุ่น
ขี้โคลนปกคลุมอยู่ตลอดเวลา
โดยเฉพาะในช่วงฤดูน้ำหลาก
ชาวบ้านจึงต้องระมัดระวัง
เป็นพิเศษ สำหรับ “โถงน้ำ
ขุ่น” มีพื้นที่รวมประมาณ
100 ตารางกิโลเมตร ครอบคลุม
พื้นที่ตำบลบางน้ำผึ้ง ตำบล
บางน้ำจืด และตำบลบางน้ำ
เย็น อำเภอเมืองปัตตานี จังหวัด
ปัตตานี

ตามรอย 'พญานาค' ท้ายเรือไปน้ำจืด

สิ่งก่อสร้างที่สร้างขึ้นเพื่อรำลึกถึงพญานาค
ที่พญานาคที่เมืองปัตตานี

พิธีบวงสรวงพญานาค
ที่เมืองปัตตานี

สิ่งก่อสร้างที่สร้างขึ้นเพื่อรำลึกถึงพญานาค
ที่พญานาคที่เมืองปัตตานี

ชม. วิถีชีวิตชาวปัตตานี

พิธีบวงสรวงพญานาค
ที่เมืองปัตตานี

พิธีบวงสรวงพญานาค
ที่เมืองปัตตานี

ปัตตานี
การบวงสรวงพญานาค
ที่เมืองปัตตานี

ปัตตานี
การบวงสรวงพญานาค
ที่เมืองปัตตานี

ปัตตานี
การบวงสรวงพญานาค
ที่เมืองปัตตานี

ข่าวที่ 100...
ปัตตานี

นตฺถิ ปญฺณาสมมา อากา
แสงสว่าง เสดมอด้วยปญญา ไมม่

ประวัติศาสตร์

เอเชีย

ตะวันออกเฉียงใต้

: สุวรรณภูมิ-อุษาคเนย์ภาคพิศดาร

A History of
South-East Asia

D.G.E. Hall

ดี.จี.อี. ฮอลล์

 TOYOTA

มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย